

PROGRAM WYCHOWAWCZO – PROFILAKTYCZNY

SZKOŁA PODSTAWOWA

im. Jana Brzechwy

w LUCYNOWIE

na rok szkolny 2023/2024

Podstawy prawne Programu Wychowawczo - Profilaktycznego szkoły:

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej art. 48 ust. 1, art. 54 ust. 3-4, art. 70 ust.1.
2. Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe
3. Konwencja o Prawach Dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych z dnia 20 listopada 1989 r.
4. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej.
5. Rozporządzenie MEN z dnia 18 sierpnia 2015 r. w sprawie zakresu i form prowadzenia w szkołach i placówkach systemu oświaty działalności wychowawczej, edukacyjnej, informacyjnej i profilaktycznej w celu przeciwdziałania narkomanii .
6. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 31 stycznia 2003 r. w sprawie szczególnych form działalności wychowawczej i zapobiegawczej wśród dzieci i młodzieży zagrożonych uzależnieniem.
7. Ustawa z dnia 9 listopada 1995 r. o ochronie zdrowia przed następstwami używania tytoniu i wyrobów tytoniowych.
8. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 31 grudnia 2002 r. w sprawie bezpieczeństwa i higieny w publicznych i niepublicznych szkołach i placówkach.
9. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach.
10. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dn. 9.sierpnia 2017r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym.
11. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dn. 17 marca 2017 w sprawie szczegółowej organizacji publicznych szkół i przedszkoli.

MISJA SZKOŁY

„Dziecko jest wspólnym dobrem rodziców i szkoły”

WIZJA SZKOŁY

Szkoła jest wspólnotą opartą na przyjaźni, szacunku, życzliwości i wzajemnej pomocy zgodnie z zasadami swojego patrona Profesora Serdecznego Uśmiechu

(w myśl słów St. R. Dobrowolskiego):

„Brzechwa po kres swoich dni był człowiekiem niezwykłego uroku, dobrym, wiernym przyjacielem, znakomitym kompanem, samym uśmiechem życia.”

Szkoła pomaga uczniom w osiągnięciu pełni ich rozwoju dzięki:

- rozpoznawaniu i rozwijaniu ich indywidualnych uzdolnień,
- ukazywaniu nieprzemijającej wartości nauki i wiedzy oraz właściwym korzystaniu z ich źródeł,
- rozbudzaniu wyobraźni dzieci, ich potencjału twórczego,
- stworzeniu właściwej atmosfery nauki, wypoczynku i zabawy,
- rozpoznawaniu indywidualnych trudności i udzielaniu właściwej pomocy,
- szukaniu dróg wyjścia z sytuacji trudnych, stresujących, konfliktowych,
- uświadomieniu zagrożeń zdrowia fizycznego i psychicznego płynących ze środowiska, mediów, prasy, itp. oraz przeciwdziałaniu im.

Szkoła przygotowuje dziecko do dorosłego życia poprzez:

- poznanie i wpajanie zasad życia społecznego, kultury bycia,
- uczenie tolerancji, wrażliwości, respektowanie potrzeb innych,
- kształtowanie pozytywnego stosunku do pracy,
- życie w harmonii z otaczającym środowiskiem przyrodniczym,
- poprzez uświadamianie konieczności uczenia się przez całe życie.

Szkoła jest otwarta na przynależność narodową, regionalną poprzez:

- propagowanie dziedzictwa kultury narodowej,
- poznawanie kultury i tradycji swojego regionu oraz możliwości jego rozwoju,
- tworzenie własnych tradycji.

I. WSTĘP

Wychowanie to proces wspomaganie ucznia w rozwoju, oparty na indywidualnej osobowej relacji poszanowania godności obu stron (wychowawcy, rodzica, nauczyciela oraz wychowanka), które współdziałają ze sobą, dążąc do osiągnięcia celów wychowania tj. do osiągnięcia pełnej dojrzałości ucznia w czterech podstawowych sferach: fizycznej, rozumianej jako prowadzenie zdrowego stylu życia; psychicznej (emocjonalnej i intelektualnej), która oznacza ponoszenie odpowiedzialności za siebie i współodpowiedzialności za innych oraz otaczający świat; społecznej, która oznacza konstruktywne pełnienie ról społecznych oraz duchowej oznaczającej posiadanie systemu wartości oraz poczucia sensu życia i istnienia człowieka. Wychowawca w tym procesie jest odpowiedzialny za tworzenie warunków do rozwoju każdego ucznia, a wychowanek odpowiedzialny jest za korzystanie z nich.

Profilaktyka to kompleksowe działania kompensujące niedostatki wychowania, które obejmują trzy obszary: wspieranie wychowanków w radzeniu sobie z trudnościami, ograniczanie i likwidowanie czynników ryzyka oraz inicjowanie i wzmacnianie czynników chroniących. W naszych działaniach stosować będziemy profilaktykę uniwersalną, skierowaną do wszystkich członków społeczności szkolnej, wskazującą i selektywną do wybranych grup uczniów, po wcześniejszej corocznej diagnozie problemów i zagrożeń.

Program Wychowawczo-Profilaktyczny szkoły **obejmuje wytyczne polityki oświatowej** państwa na rok szkolny 2023/2024:

1. Kontynuacja działań na rzecz szerszego udostępnienia kanonu i założeń edukacji klasycznej oraz sięgania do dziedzictwa cywilizacyjnego Europy, w tym wsparcie powrotu do szkół języka łacińskiego jako drugiego języka obcego.
2. Wspomaganie wychowawczej roli rodziny poprzez pomoc w kształtowaniu u wychowanków i uczniów stałych sprawności w czynieniu dobra, rzetelną diagnozę potrzeb rozwojowych dzieci i młodzieży, realizację adekwatnego programu wychowawczo-profilaktycznego oraz zajęć wychowania do życia w rodzinie
3. Doskonalenie kompetencji dyrektorów szkół i nauczycieli w zakresie warunków i sposobu oceniania wewnątrzszkolnego
4. Doskonalenie kompetencji nauczycieli w pracy z uczniem z doświadczeniem migracyjnym, w tym w zakresie nauczania języka polskiego, jako języka obcego.
5. Rozwój kształcenia zawodowego i uczenia się w miejscu pracy w partnerstwie z przedstawicielami branż.

6. Podnoszenie jakości wsparcia dla dzieci, uczniów i rodzin udzielanego w systemie oświaty poprzez rozwijanie współpracy wewnątrz- i międzyszkolnej, a także z podmiotami działającymi w innych sektorach, w tym w zakresie wczesnego wspomaganie rozwoju dzieci i wsparcia rodziny.
7. Wspieranie nauczycieli w podejmowaniu inicjatyw/działań w zakresie zachęcania i wspierania uczniów do rozwijania ich aktywności fizycznej
8. Wspieranie rozwoju umiejętności cyfrowych uczniów i nauczycieli, ze szczególnym uwzględnieniem bezpiecznego poruszania się w sieci oraz krytycznej analizy informacji dostępnych w Internecie. Poprawne metodycznie wykorzystywanie przez nauczycieli narzędzi i materiałów dostępnych w sieci, w szczególności opartych na sztucznej inteligencji.
9. Rozwijanie umiejętności uczniów i nauczycieli z wykorzystaniem sprzętu zakupionego w ramach programu „Laboratoria przyszłości”.

Program Wychowawczo - Profilaktyczny jest zgodny ze Statutem Szkoły i Koncepcją Pracy Szkoły.

II. DIAGNOZA

Przy opracowaniu programu wychowawczo-profilaktycznego szkoły uwzględniono:

- podstawy prawa oświatowego,
- wyniki nadzoru pedagogicznego sprawowanego przez dyrektora szkoły w roku szkolnym 2022/2023,
- wytyczne polityki oświatowej Państwa na rok szkolny 2023/2024,
- dotychczasowe doświadczenia szkoły,
- zebrane od rodziców, uczniów i nauczycieli propozycje dotyczące głównych problemów i kierunków pracy w obszarze wychowania i profilaktyki w szkole i środowisku,
- wnioski z ewaluacji

Wnioski z ewaluacji programu wychowawczo-profilaktycznego za rok szkolny 2022/2023:

- Działania profilaktyczne szkoły skutkują poprawą funkcjonowania uczniów na terenie szkoły oraz przyczyniają się do lepszej współpracy z rodzicami uczniów.
- Uczniowie i ich rodzice mają możliwość korzystania ze wsparcia nauczycieli i specjalistów szkolnych oraz instytucji współpracujących ze szkołą
- Działania profilaktyczno-wychowawcze szkoły wspomagają psychiczny, fizyczny, społeczny i duchowy rozwój uczniów.
- W przeważającej większości uczniowie czują się bezpiecznie w naszej szkole.

- Uczniowie mają możliwość nauczyć się jak radzić sobie w sytuacjach trudnych i konfliktowych, jak radzić sobie w sytuacjach przemocy, jak przełamywać bariery w komunikacji z innymi oraz mają możliwość usprawniać swoją kulturę osobistą.
- W szkole uczniowie poznają szkodliwy wpływ substancji psychoaktywnych (papierosy, alkohol, narkotyki, dopalacze) oraz zdobywają informacje na temat zdrowego stylu życia.
- Uczniowie w trudnych sytuacjach mogą liczyć na pomoc i wsparcie ze strony pracowników szkoły.
- Rodzice/opiekunowie uczniów korzystają z pomocy pracowników pedagogicznych szkoły przy rozwiązywaniu problemów wychowawczych.

Program realizowany będzie przez wszystkich wychowawców i nauczycieli przedmiotów we współpracy z dyrekcją, ze specjalistami: pedagogami, psychologami, doradcą zawodowym, logopedą, pielęgniarką szkolną oraz rodzicami uczniów a także z instytucjami, innymi szkołami i organizacjami pozarządowymi.

Podsumowanie diagnozy przeprowadzonej w czerwcu 2023 r.

W wyniku diagnozy wyłoniono następujące obszary problemowe:

- Kontynuowanie bieżących działań we wszystkich obszarach oddziaływań wychowawczo-profilaktycznych.
- Wśród uczniów poszerzanie wiedzy dotyczącej poprawnej komunikacji, tolerancji, poczucia własnej wartości, akceptacji, radzenia sobie w sytuacjach trudnych i konfliktowych.
- Wśród uczniów kształtowanie umiejętności nawiązywania i utrzymywania prawidłowych relacji społecznych.
- Prowadzenie działań zwiększających poziom motywacji uczniów do nauki.
- Zwiększenie świadomości na temat zagrożeń w świecie wirtualnym i rzeczywistym.
- Zintensyfikowanie działań zachęcających rodziców do efektywnej współpracy z pracownikami szkoły.
- Wypracowanie u uczniów i rodziców nawyku kontroli dziennika elektronicznego w celu uzyskania bieżących informacji.

Wnioski z badań przeprowadzonych we wrześniu 2023 r.

- Uczniowie, zarówno w opinii ich samych jak i rodziców, szkoła jest miejscem, w którym czują się bezpiecznie oraz czują się akceptowani i dowartościowani.
- Zajęcia dodatkowe w naszej szkole są dla uczniów ciekawą formą zajęć pozalekcyjnych i chętnie na nie uczęszczają. Niemniej jednak część uczniów nie uczęszcza na dodatkowe zajęcia.

- Uczniowie w trudnych sytuacjach mogą liczyć na pomoc i wsparcie ze strony nauczycieli i pracowników niepedagogicznych szkoły.
- W szkole uczniowie poznają zły wpływ substancji psychoaktywnych i uzależniających (papierosy, alkohol, narkotyki, dopalacze) oraz zwiększają swoją świadomość na temat zagrożeń pojawiających się w Internecie.
- W szkole uczniowie mają możliwość należeć do szkolnego koła wolontariatu oraz uczestniczyć lub organizować akcje charytatywne. Dodatkowo uczniowie mają możliwość obchodzić uroczystości w celu wzmocnienia więzi rodzinnych i kultywowania tradycji.
- Uczniowie mają możliwość uczestniczyć w zajęciach wychowania do życia w rodzinie. Uczniowie korzystają z tego i widzą tego pozytywne rezultaty na wychowawczą rolę rodziny.
- Większość uczniów i rodziców codziennie kontroluje dziennik elektroniczny.
- Według ankietowanych spośród grupy uczniów, nauczycieli i rodziców, najskuteczniejszym działaniem w sytuacji pojawienia się negatywnych zachowań jest przeprowadzenie indywidualnej rozmowy z uczniem.
- Uczniowie, rodzice i nauczyciele chcieliby, aby szkoła współpracowała z przedstawicielami różnorodnych branż zawodowych, dostosowanych do zainteresowań uczniów.
- Nauczyciele chcą rozwijać swoje kompetencje.

Rekomendacje w roku szkolnym 2023/2024

- Kontynuowanie bieżących działań we wszystkich obszarach oddziaływań wychowawczo-profilaktycznych.
- Udzielanie potrzebnego i adekwatnego wsparcia przez nauczycieli i pracowników szkoły.
- Zintensyfikowanie działań zachęcających rodziców i środowisko lokalne do udziału w życiu szkoły
- Zintensyfikowanie działań związanych z kształtowaniem postawy dojrzałej, tolerancyjnej, empatycznej oraz pełnej szacunku do siebie i innych.
- Współpraca z branżami zawodowymi związanymi z zainteresowaniami uczniów i potrzebami rodziców (w miarę możliwości).
- W dalszym ciągu wzmocnienie wychowawczej roli rodziny na różnych płaszczyznach.
- Nauka radzenia sobie w sytuacjach trudnych i niepomyślnych.
- Wzmocnienie wiary w swoje możliwości oraz kształtowanie pozytywnego obrazu własnej osoby
- Zwracanie większej uwagi na wulgarny język oraz na kulturę i zwroty grzecznościowe wśród uczniów. Praca nad poprawą komunikacji wśród uczniów.

- Realizowanie zewnętrznych programów wychowawczych i profilaktycznych rekomendowanych przez specjalistów w zakresie opieki, wychowania i profilaktyki oraz programów odnoszących się do określonych systemów wartości oraz używek.
- Szerzenie wiedzy dotyczącej stosowanych w szkole form i metod pomocy uczniom i zapobiegania przemocy i agresji.
- Szerzenie wiedzy na temat przepisów ruchu drogowego
- Przypominanie o regularnym sprawdzaniu dziennika elektronicznego
- Umożliwienie usprawniania kompetencji wśród nauczycieli związanych z: realizacją programu „Laboratoria Przyszłości”, wsparciem dziecka w systemie oświaty, współpracą wewnątrzszkolną, międzyszkolną i pozaszkolną, systemem oceniania wewnątrzszkolnego, rozwojem umiejętności cyfrowych, rozwojem kompetencji miękkich oraz wsparciem uczniów z doświadczeniem migracyjnym.

III. MODEL ABSOLWENTA

Działania zawarte w programie wychowawczo – profilaktycznym szkoły zmierzają do ukształtowania młodego człowieka, który niezależnie od indywidualnych cech osobowości, predyspozycji i talentów będzie wyposażony w zespół cech uniwersalnych, warunkujących właściwe funkcjonowanie we współczesnym świecie.

Absolwent kończący szkołę:

- dobrze funkcjonuje w swoim środowisku rówieśniczym, w szkole i w domu,
- jest pogodny, pozytywnie nastawiony do otoczenia, jednak nie bezkrytycznie,
- umiejętnie komunikuje się z innymi, dostosowuje się do zachodzących zmian, reguł i zasad które wyznaczają kierunek jego działania,
- umiejętnie szuka sposobów radzenia sobie z zagrożeniami związanymi z poszukiwaniem własnej tożsamości oraz wzorców do naśladowania,
- jest twórczy, kreatywny i zdolny sterować swoim kształceniem w szkole i poza nią
- potrafi nawiązać serdeczne kontakty, odnosi się z szacunkiem do innych, jest sympatyczny, tolerancyjny, empatyczny i ciekawy świata
- jest otwarty na inne kultury, posiada umiejętności porozumiewania się w języku obcym
- jest samodzielny, potrafi współdziałać w zespole, poszukuje nowych rozwiązań, wymienia się doświadczeniami z innymi, potrafi porządkować i rozwiązywać problemy
- potrafi współdziałać z innymi, jest wrażliwy na los potrzebujących, bierze na siebie odpowiedzialność za własne życie i życie społeczne.

IV. CELE OGÓLNE

Zgodnie ze wskazaniami działalność wychowawczo-profilaktyczna w naszej szkole polega na prowadzeniu działań z zakresu promocji zdrowia oraz wspomaganie ucznia i wychowanka w jego rozwoju ukierunkowanym na osiągnięcie pełnej dojrzałości w sferze:

- **fizycznej**- ukierunkowanej na zdobycie przez ucznia i wychowanka wiedzy i umiejętności pozwalających na prowadzenie zdrowego stylu życia i podejmowania zachowań prozdrowotnych,
- **psychicznej** - ukierunkowanej na zbudowanie równowagi i harmonii psychicznej, osiągnięcie właściwego stosunku do świata, poczucia siły, chęci do życia i witalności, ukształtowanie postaw sprzyjających rozwijaniu własnego potencjału, kształtowanie środowiska sprzyjającego rozwojowi uczniów, zdrowiu i dobrej kondycji psychicznej,
- **społecznej**- ukierunkowanej na kształtowanie postawy otwartości w życiu społecznym, opartej na umiejętności samodzielnej analizy wzorów i norm społecznych oraz ćwiczeniu umiejętności wypełniania ról społecznych,
- **aksjologicznej**- ukierunkowanej na zdobycie konstruktywnego i stabilnego systemu wartości, w tym docenienie znaczenia zdrowia oraz poczucia sensu istnienia.

Program określa działania w wydzielonych obszarach:

- a) Działaniach wychowawczych – promujących zdrowie oraz wspomagających uczniów w rozwoju ukierunkowanym na osiągnięcie pełnej dojrzałości w sferze fizycznej, psychicznej, społecznej oraz aksjologicznej.
- b) Działaniach edukacyjnych – mających na celu poszerzanie wiedzy z zakresu promocji zdrowia i zdrowego stylu życia, prowadzących do radzenia sobie ze stresem, opierania się naciskom otoczenia, oraz nabywania umiejętności rozwiązywania konfliktów.
- c) Działaniach informacyjnych – polegających na dostarczaniu wiedzy na temat skutków zachowań ryzykownych z uwzględnieniem edukacji prawnej, udostępnianiu informacji o ofercie pomocy specjalistycznej,
- d) Działaniach profilaktycznych – polegających na wspieraniu wszystkich uczniów i wychowanków w prawidłowym rozwoju i zdrowym stylu życia oraz podejmowaniu działań na rzecz przeciwdziałania przemocy, agresji, uzależnieniom oraz szeroko pojętego bezpieczeństwa.

V. STRUKTURA ODDZIAŁYWAŃ WYCHOWAWCZYCH

1. Dyrektor szkoły:

- stwarza warunki do realizacji procesu wychowawczego w szkole,

- sprawuje opiekę nad uczniami oraz stwarza warunki harmonijnego rozwoju psychofizycznego poprzez aktywne działania prozdrowotne; dba o prawidłowy poziom pracy wychowawczej i opiekuńczej szkoły,
- stwarza warunki do poprawy istniejących lub wdrożenia nowych rozwiązań w procesie kształcenia , przy zastosowaniu innowacyjnych działań programowych, organizacyjnych lub metodycznych, których celem jest rozwijanie kompetencji uczniów,
- stwarza warunki w szkole do działania wolontariatu i innych stowarzyszeń,
- współpracuje z zespołem wychowawców, pedagogiem, psychologiem, samorządem, wspomaga nauczycieli w realizacji zadań,
- czuwa nad realizacją przez uczniów obowiązku szkolnego,
- nadzoruje zgodność działania szkoły ze statutem, dba o przestrzeganie zasad oceniania, praw uczniów, kompetencji organów szkoły,
- nadzoruje realizację szkolnego programu wychowawczo- profilaktycznego.

2. Rada pedagogiczna

- uczestniczy w diagnozowaniu pracy wychowawczej szkoły i potrzeb w zakresie działań profilaktycznych,
- opracowuje projekt szkolnego programu wychowawczo-profilaktycznego i uchwała go w porozumieniu z radą rodziców,
- uczestniczy w realizacji i ewaluacji szkolnego programu wychowawczo-profilaktycznego

3. Nauczyciele:

- współpracują z wychowawcami klas w zakresie realizacji szkolnego programu wychowawczo-profilaktycznego,
- reagują na obecność osób obcych na terenie klasy, które swoim zachowaniem stwarzają zagrożenie dla uczniów,
- reaguje na przejawy agresji, niedostosowania społecznego i uzależnień uczniów,
- przestrzegają obowiązujących w szkole procedur postępowania w sytuacjach zagrożenia młodzieży demoralizacją i przestępczością,
- udzielają uczniom pomocy w przezwyciężaniu niepowodzeń szkolnych,
- kształcą i wychowują uczniów w duchu patriotyzmu i demokracji,
- rozmawiają z uczniami i rodzicami o zachowaniu i frekwencji oraz postępach w nauce na swoich zajęciach,
- wspierają zainteresowania i rozwój osobowy ucznia.

4. Wychowawcy klas:

- diagnozują sytuację wychowawczą klasy,

- rozpoznają indywidualne potrzeby uczniów,
- na podstawie dokonanego rozpoznania oraz celów i zadań określonych w szkolnym programie wychowawczo- profilaktycznym opracowują plan pracy wychowawczej klasy na dany rok szkolny, uwzględniając specyfikę funkcjonowania zespołu klasowego i potrzeb uczniów,
- przygotowują sprawozdanie z realizacji planu pracy wychowawczej i wnioski do dalszej pracy,
- zapoznają uczniów swoich klas i ich rodziców z prawem wewnątrzszkolnym i obowiązującymi zwyczajami, tradycjami szkoły,
- są członkami zespołu wychowawczego i wykonują zadania zlecone przez koordynatora zespołu,
- oceniają zachowanie uczniów swojej klasy, zgodnie z obowiązującymi w szkole procedurami,
- współpracują z innymi nauczycielami uczącymi w klasie, rodzicami, pedagogiem, psychologiem oraz ze specjalistami pracującymi z uczniami o specjalnych potrzebach,
- rozpoznają oczekiwania swoich uczniów i ich rodziców,
- dbają o dobre relacje uczniów w klasie,
- podejmują działania profilaktyczne w celu przeciwdziałania niewłaściwym zachowaniom uczniów,
- współpracują z poradniami p-p, sądem, policją i innymi osobami i instytucjami działającymi na rzecz dzieci i młodzieży,
- podejmuje działania w zakresie poszerzania kompetencji wychowawczych

5. Pedagog / pedagog specjalny/psycholog:

- prowadzi badania i działania diagnostyczne uczniów, w tym diagnozuje indywidualne potrzeby rozwojowe i edukacyjne oraz możliwości psychofizyczne uczniów w celu określenia mocnych stron, predyspozycji, zainteresowań i uzdolnień uczniów oraz przyczyn niepowodzeń edukacyjnych lub trudności w funkcjonowaniu uczniów, w tym barier i ograniczeń utrudniających funkcjonowanie ucznia i jego uczestnictwo w życiu przedszkola, szkoły i placówki
- diagnozuje sytuację wychowawczą w celu rozwiązywania problemów wychowawczych stanowiących barierę i ograniczających aktywne i pełne uczestnictwo ucznia w życiu szkoły, udziela uczniom pomocy psychologiczno-pedagogicznej w formach odpowiednich do rozpoznanych potrzeb,
- dokonuje wielospecjalistycznej oceny poziomu funkcjonowania dzieci i młodzieży objętych kształceniem specjalnym,
- podejmuje działania z zakresu profilaktyki uzależnień i innych problemów dzieci i młodzieży,
- minimalizuje skutki zaburzeń rozwojowych, zapobiega zaburzeniom zachowania oraz inicjuje różne formy pomocy w środowisku szkolnym i pozaszkolnym uczniów,

- inicjuje i prowadzi działania mediacyjne i interwencyjne w sytuacjach kryzysowych,
- pomaga rodzicom i nauczycielom w rozpoznawaniu i rozwijaniu indywidualnych możliwości, predyspozycji i uzdolnień uczniów,
- wspiera nauczycieli, wychowawców grup wychowawczych i innych specjalistów w:
 - a) rozpoznawaniu indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych uczniów w celu określenia mocnych stron, predyspozycji, zainteresowań i uzdolnień uczniów,
 - b) udzielaniu pomocy psychologiczno-pedagogicznej.

6. Logopeda:

- diagnozuje logopedycznie, w tym prowadzi badania przesiewowe w celu ustalenia stanu mowy oraz poziomu rozwoju językowego uczniów,
- prowadzi zajęcia logopedyczne dla uczniów oraz porady i konsultacje dla rodziców i nauczycieli w zakresie stymulacji rozwoju mowy uczniów i eliminowania jej zaburzeń,
- podejmuje działania profilaktyczne zapobiegające powstawaniu zaburzeń komunikacji językowej we współpracy z rodzicami uczniów,
- wspiera nauczycieli, wychowawców grup wychowawczych i innych specjalistów w:
 - a) rozpoznawaniu indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych uczniów w celu określenia mocnych stron, predyspozycji, zainteresowań i uzdolnień uczniów oraz przyczyn niepowodzeń edukacyjnych lub trudności w funkcjonowaniu uczniów, w tym barier i ograniczeń utrudniających funkcjonowanie ucznia i jego uczestnictwo w życiu przedszkola, szkoły i placówki; udzielaniu pomocy psychologiczno-pedagogicznej.

7. Rodzice:

- współtworzą, znają i pomagają w realizacji programu wychowawczo- profilaktycznego,
- uczestniczą w zebraniach, spotkaniach indywidualnych oraz wywiadówkach profilaktycznych
- dbają o właściwą formę spędzania czasu wolnego przez uczniów,
- współpracują z wychowawcą klasy oraz innymi nauczycielami i specjalistami,
- Rada Rodziców uchwała w porozumieniu z Radą Pedagogiczną program wychowawczo- profilaktyczny.

8. Samorząd Uczniowski:

- jest inspiratorem i organizatorem życia kulturalnego, działalności oświatowej i sportowej uczniów naszej szkoły zgodnie z własnymi potrzebami i możliwościami organizacyjnymi,
- uczestniczy w diagnozowaniu sytuacji wychowawczej w szkole
- współpracuje z Radą Pedagogiczną i Radą Rodziców,

- prowadzi akcje pomocy dla potrzebujących ludzi i zwierząt.

9. Uczniowie:

- wszyscy uczniowie naszej szkoły objęci są oddziaływaniem programu wychowawczo-profilaktycznego.

10. Pełnomocnik Rządu do spraw wspierania wychowawczej funkcji szkoły i placówki.

- analizuje obowiązujące przepisy prawa i istniejące rozwiązania w zakresie wychowawczej funkcji szkoły i placówki, w szczególności przepisów prawa i rozwiązań dotyczących wspomagania przez szkołę i placówkę wychowawczej roli rodziny;
- analizuje propozycje zgłaszane przy „Okrągłym stole” edukacyjnym w zakresie wspierania wychowawczej funkcji szkoły i placówki;
- przygotowuje propozycje nowych rozwiązań prawnych i inicjatyw w zakresie wspierania wychowawczej funkcji szkoły i placówki, w tym projektów programów rządowych w zakresie wspierania wychowawczej funkcji szkoły i placówki oraz profilaktyki problemów dzieci i młodzieży.

VI. SZCZEGÓŁOWE CELE WYCHOWAWCZE DO REALIZACJI W ROKU SZKOLNYM 2023/2024

SFERA ROZWOJU INTELEKTUALNEGO

1. Rozpoznawanie i rozwijanie uzdolnień i zainteresowań uczniów.
2. Zachęcanie uczniów do czytelnictwa.
3. Zapobieganie niepowodzeniom szkolnym poprzez udział w zajęciach pozalekcyjnych.
4. Przygotowanie do właściwego wyboru dalszej drogi edukacyjnej i promowanie wartości edukacji.

SFERA ROZWOJU SPOŁECZNEGO

1. Rozwijanie kompetencji społecznych (klasa, szkoła, środowisko lokalne).
2. Wdrażanie do przestrzegania kultury osobistej i rozwijania pozytywnych cech osobowych w tym obszarze.
3. Rozwijanie postaw prospołecznych i działań w zakresie wolontariatu.
4. Eliminowanie lęku i poczucia zagrożenia, obaw przed porażką w grupie.

SFERA ROZWOJU FIZYCZNEGO

1. Promowanie zdrowego stylu życia.
2. Wdrażanie uczniów do dbałości o bezpieczeństwo, zdrowie fizyczne i psychiczne swoje i innych.
3. Prowadzenie działań i programów profilaktycznych.

SFERA ROZWOJU EMOCJONALNEGO

1. Podniesienie kondycji psychicznej uczniów, ich dobrostanu, głównie wywołanym izolacją rówieśniczą.
2. Kształcenie umiejętności samooceny i rozpoznawania swoich mocnych i słabych stron.
3. Wzmacnianie poczucia własnej wartości i pozytywnego obrazu samego siebie.
4. Wskazywanie sposobów rozwijania predyspozycji i pokonywania potencjalnych trudności.

SFERA ROZWOJU MORALNEGO

1. Budowanie pozytywnego klimatu szkoły.
2. Kształtowanie postaw patriotycznych i budowanie więzi ze środowiskiem lokalnym.
3. Upowszechnianie wiedzy na temat istniejących w szkole i w życiu społecznym norm i wartości.
4. Kształtowanie postawy szacunku wobec tradycji i kultury własnego narodu , a także innych kultur oraz każdego człowieka niezależnie od płci, wieku, statusu materialnego, koloru skóry, itp.

VII. HARMONOGRAM DZIAŁAŃ

SFERA ROZWOJU INTELEKTUALNEGO

Lp.	ZADANIE	SPOSÓB REALIZACJI	TERMIN	OSOBY ODPOWIEDZIALNE	UWAGI
1.	Rozpoznawanie i rozwijanie uzdolnień uczniów	1.Przeprowadzenie wstępnych diagnoz, ankiet, obserwacje uczniów podczas bieżącej pracy na lekcji. 2.Umożliwianie	IX/X Cały rok szkolny	Nauczyciele uczący w klasach IV, nauczyciele przedmiotów i wychowawcy. Nauczyciel informatyki	

		<p>uczniom korzystania z różnych źródeł informacji i pogłębianie ich kompetencji informatycznych.</p> <p>3. Umożliwienie uczestnictwa w kołach zainteresowań i konkursach przedmiotowych</p>	j. w.	<p>IV-VII oraz wychowawcy I-III</p> <p>Nauczyciele przedmiotów, wychowawcy</p>	
2.	Zachęcanie uczniów do czytelnictwa	<p>1. Udział nauczycieli i uczniów klas starszych w głośnym czytaniu młodszym dzieciom.</p> <p>2. Klasowe konkursy na najlepszego czytelnika.</p> <p>3. Udział w imprezach czytelniczych na terenie miasta (np. „Parada Moli Książkowych”).</p> <p>4. Promowanie konkursów i imprez czytelniczych.</p>	<p>Według planu bibliotekarza</p> <p>Podsumowanie raz w miesiącu</p> <p>W miarę możliwości</p> <p>Wszyscy nauczyciele</p>	<p>Bibliotekarz, wychowawcy klas</p> <p>j. w.</p> <p>bibliotekarz, nauczyciele j. polskiego</p> <p>j. w.</p>	
3.	Zapobieganie niepowodzeniom szkolnym	1. Udział uczniów w zajęciach wyrównawczych, konsultacjach, rozwijanie pomocy koleżeńskiej	W miarę potrzeb	Nauczyciele przedmiotów, wychowawcy	

		<p>w nauce.</p> <p>2. Wdrażanie uczniów do kontroli i planowania własnej pracy. Zaznajomienie z kryteriami ocen.</p> <p>3. Wskazywanie uczniom różnych sposobów uczenia się.</p>	<p>IX/X, I/ II,</p> <p>IX/X, II/III</p>	<p>Nauczyciele przedmiotów w klasach IV-VII, wychowawcy w klasach I-III</p> <p>Nauczyciele przedmiotów i wych. I-III</p>	
4.	Przygotowanie do właściwego wyboru dalszej drogi edukacyjnej i promowanie wartości edukacji	<p>1.Przeprowadzenie zajęć dotyczących wartości nauki.</p> <p>2. Spotkania z ciekawymi ludźmi.</p> <p>3. Nagradzanie w różny sposób uczniów uzyskujących wysokie wyniki.</p> <p>4.Współpraca z rodzicami w zakresie promowania wartości edukacji.</p>	W miarę możliwości w ciągu całego roku szkolnego	<p>wychowawcy klas IV-VI,</p> <p>wychowawcy,</p> <p>Nauczyciele, dyrekcja, Rada Rodziców</p> <p>Rada Rodziców, nauczyciele</p>	
5.	Podejmowanie działań z zakresu doradztwa zawodowego	<p>1.Podejmowanie działań preorientacji zawodowej w oddziałach przedszkolnych w szkole</p> <p>- zapoznanie dzieci z wybranymi zawodami,</p> <p>-pobudzanie i rozwijanie ich zainteresowań</p>	Cały rok szkolny	Nauczyciele wychowawcy oddziałów „0”	

		<p>2. Podejmowanie działań obejmujących orientację zawodową w klasach I-VI:</p> <ul style="list-style-type: none"> - zapoznanie uczniów z wybranymi zawodami, - kształtowanie pozytywnych postaw wobec pracy i edukacji, - pobudzanie, rozpoznawanie i rozwijanie zainteresowań i uzdolnień uczniów 	<p>Nauczyciele na obowiązkowych zajęciach edukacyjnych kształcenia ogólnego</p>	<p>Nauczyciele uczący w klasach z zakresu kształcenia ogólnego</p>	
		<p>3. Podejmowanie działań z zakresu doradztwa zawodowego w klasach VII-VIII:</p> <ul style="list-style-type: none"> - przygotowanie uczniów do świadomego i samodzielnego wyboru kolejnego etapu kształcenia i zawodu, - uwzględnianie zainteresowań, uzdolnień i predyspozycji zawodowych uczniów, - udzielanie informacji na temat systemu edukacji i rynku pracy, 	<p>Na obowiązkowych zajęciach z doradztwa zawodowego w wymiarze 10 godzin.</p>	<p>Nauczyciel doradztwa zawodowego</p>	

SFERA ROZWOJU SPOŁECZNEGO

LP.	ZADANIE	SPOSÓB REALIZACJI	TERMIN	OSOBY ODPOWIEDZIALNE	UWAGI
1.	Rozwijanie kompetencji społecznych (szkoła, klasa, środowisko)	<p>1. Zajęcia z zakresu integracji i komunikacji w klasach.</p> <p>2. Wdrażanie do pracy w grupach i wzajemnej pomocy.</p> <p>3. Udział w wyborach do samorządów klasowych i SU.</p> <p>4. Zwiększanie samorządności uczniów (gazetki, imprezy, stwarzanie możliwości do realizacji uczniowskich pomysłów).</p> <p>5. Udział w akcjach i imprezach lokalnych.</p>	<p>Zgodnie z planem pracy wychowawców</p> <p>W miarę potrzeb</p> <p>IX</p> <p>Cały rok szkolny</p> <p>W miarę możliwości</p>	<p>Wychowawcy, pedagog, pedagog specjalny, psycholog</p> <p>Nauczyciele przedmiotów</p> <p>Opiekunowie SU</p> <p>Opiekunowie SU, wychowawcy</p> <p>Wychowawcy</p>	
2.	Wdrażanie do przestrzegania kultury osobistej i rozwijania pozytywnych cech osobowych w tym obszarze	1. Wdrażanie uczniów do stosowania właściwych sposobów komunikowania się z innymi i przestrzegania zasad dobrego wychowania na co dzień. (ze zwróceniem uwagi na postawę szacunku wobec osób dorosłych).	Cały rok szkolny	Wszyscy pracownicy szkoły	

		<p>2.Uczenie tolerancji i życzliwości. Tydzień Życzliwości. Dzień Uśmiechu, Dzień Świadomości Autyzmu.</p> <p>3.Integracja z uczniami niepełnosprawnymi.</p>	<p>j. w.</p> <p>Cały rok szkolny</p>	<p>Wychowawcy, pedagog, pedagog specjalny,</p> <p>Wszyscy nauczyciele</p>	
3.	Rozwijanie postaw prospołecznych i działań w zakresie wolontariatu	<p>1. Udział w akcjach typu „Góra grosza”, zbieranie nakrętek, ltp. i innych organizowanych przez Szkolne Koło Wolontariatu.</p> <p>2. Organizowanie pomocy potrzebującym ludziom i zwierzętom.</p> <p>3. Udział w akcjach i imprezach na rzecz środowiska naturalnego(Sprzątanie świata, Dzień Ziemi).</p> <p>4. Zapoznanie uczniów z ludźmi i instytucjami niosącymi pomoc w trudnych sytuacjach życiowych(Pedagog , psycholog, telefon zaufania, niebieska Linia, OPS)</p>	<p>Zgodnie z planem</p> <p>W miarę potrzeb</p> <p>Zgodnie z planem</p> <p>j. w.</p>	<p>Wychowawcy, SU</p> <p>Wychowawcy, pedagog</p> <p>Nauczyciele przyrody</p> <p>Wychowawcy, pedagog</p>	

SFERA ROZWOJU EMOCJONALNEGO

LP.	ZADANIE	SPOSÓB REALIZACJI	TERMIN	OSOBY ODPOWIEDZIALNE	UWAGI
1.	Podniesienie kondycji psychicznej uczniów, ich dobrostanu.	<p>1. Prowadzenie zajęć na temat dbania o zdrowie psychiczne.</p> <p>2. Prowadzenie pogadarek na temat sposobów radzenia sobie ze stresem i w trudnych sytuacjach.</p> <p>3. Udzielanie wsparcia psychologiczno-pedagogicznego uczniom w sytuacjach kryzysowych.</p> <p>4. Udzielanie bieżącej pomocy uczniom w trudnej sytuacji życiowej, materialnej.</p>	<p>Cały rok szkolny</p> <p>j. w.</p> <p>j. w.</p> <p>j. w.</p>	<p>Wychowawcy, pedagog szkolny, pedagog specjalny, psycholog szkolny</p> <p>j. w.</p> <p>j. w.</p> <p>j. w.</p>	
2.	Kształtowanie umiejętności samooceny i rozpoznawania swoich mocnych i słabych stron	<p>1. Wprowadzenie elementów oceniania kształtującego.</p> <p>2. Rozwijanie samodzielności, pobudzanie do kreatywności i innowacyjności,</p>	<p>W miarę potrzeb</p> <p>Zgodnie z planem</p>	<p>Nauczyciele przedmiotów</p> <p>Wychowawcy, nauczyciele</p>	

		praca metodą projektów. 3. Wdrażanie do samokontroli i samooceny i wyciągania wniosków.	Cały rok szkolny	Wszyscy nauczyciele	
3.	Wzmacnianie poczucia własnej wartości i pozytywnego obrazu samego siebie.	1. Umożliwianie uczniom prezentowania własnych prac, talentów i pomysłów. 2. Nagradzanie uczniów za pomysłowość i kreatywność. 3. Prowadzenie zajęć z wychowawcą dotyczących pozytywnego obrazu samego siebie.	W miarę potrzeb j. w. j. w.	Nauczyciele przedmiotów j. w. wychowawcy	
4.	Wskazywanie sposobów rozwijania predyspozycji i pokonywania potencjalnych trudności.	1. Zachęcanie do samokształcenia i pogłębiania wiedzy umiejętności. 2. Prowadzenie zajęć o tej tematyce przez pedagoga lub psychologa. 3. Uczenie sposobów rozwiązywania problemów.	j. w. j. w. cały rok szkolny	Bibliotekarz, wychowawcy Specjaliści, wychowawcy Wychowawcy	

		4. Rozwój doradztwa zawodowego. Współpraca z pracodawcami, wycieczki.	cały rok szkolny	j. w.	
--	--	---	------------------	-------	--

SFERA ROZWOJU FIZYCZNEGO

LP.	ZADANIE	SPOSÓB REALIZACJI	TERMIN	OSOBY ODPOWIEDZIALNE
1.	Promowanie zdrowego stylu życia, w tym zdrowia psychicznego.	<p>1. Zapoznanie z zasadami higieny i zdrowego odżywiania oraz właściwego sposobu spędzania czasu wolnego (wycieczki, imprezy na świeżym powietrzu, pogadanki w klasach).</p> <p>2. Wykonanie gazetek tematycznych w klasach.</p> <p>3. Realizacja programów promujących zdrowe odżywianie.</p> <p>4. Promowanie konkursów i zawodów sportowych.</p>	<p>Zgodnie z planem pracy pielęgniarki szkolnej oraz planami wychowawców klas</p> <p>j. w.</p> <p>zgodnie z planem pracy</p> <p>zgodnie z planem pracy</p>	<p>Pielęgniarka, Wychowawcy</p> <p>Wychowawcy klas</p> <p>Koordynator działań prozdrowotnych</p> <p>Nauczyciele w-f</p>
2.	Wdrażanie uczniów do dbałości o bezpieczeństwo, zdrowie fizyczne i psychiczne	1. Zapoznanie z zasadami bezpieczeństwa na drodze, w szkole, w Internecie.	zgodnie z planem pracy IX, I, VI	Pedagog, policja, wychowawcy

	swoje i innych	<p>2. Rozwijanie kompetencji cyfrowych uczniów, w zakresie wyposażania w umiejętności bezpiecznego korzystania z nowych mediów w sposób celowy i odpowiedzialny.</p> <p>3. Organizacja dodatkowych zajęć sportowych.</p> <p>4. Kształtowanie umiejętności radzenia sobie ze stresem, wyrażania emocji i ich odczytywania, kształtowanie postaw asertywnych.</p>	<p>cały rok</p> <p>j. w.</p> <p>j. w.</p>	<p>Wychowawcy, pedagog, psycholog</p> <p>Nauczyciele w-f</p> <p>Wychowawcy, pedagog, pedagog specjalny, psycholog</p>
3.	Prowadzenie działań profilaktyki uzależnień i realizacja programów profilaktycznych	<p>1. Realizacja programów profilaktyki w klasach 0-VIII w porozumieniu z Urzędem Gminy, Poradnią P-P, Policją oraz programów rekomendowanych przez SANEPID.</p> <p>2. Udział w akcjach i kampaniach profilaktycznych oraz współpraca z instytucjami zajmującymi się profilaktyką.</p> <p>3. Prowadzenie</p>	<p>Zgodnie z potrzebami: „Przyjaciele Zippiego” - kl 0 „Magiczne kryształki” – klasy I „Cukierki” – kl II „Domowi detektywi” – kl IV „Jestem ok” – kl. VI „Unplugged” – klasa VII i VIII</p> <p>Zgodnie z potrzebami</p> <p>j. w.</p>	<p>Nauczyciele mający uprawnienia do prowadzenia tych programów</p> <p>Pedagog, pedagog specjalny, psycholog, wychowawcy</p> <p>j. w.</p>

		<p>zajęć na temat szkodliwości palenia papierosów, używania alkoholu i środków psychoaktywnych, w tym warsztatów i spotkań uczniów kl.VI-VIII ze specjalistami (lekarz, policjant)</p> <p>4. Organizowanie zebrań z rodzicami poruszających tematykę uzależnień.</p> <p>5. Informowanie uczniów o normach, zasadach, prawach i obowiązkach obywatelskich dotyczących uzależnień.</p> <p>6. Poszerzanie wiedzy na temat objawów, rozprzestrzeniania się, zapobiegania chorobom zakaźnym.</p>	<p>j. w.</p> <p>Zgodnie z planem pracy</p> <p>I półrocze</p>	<p>wychowawcy, pedagog szkolny, pedagog specjalny, psycholog, pielęgniarka szkolna</p> <p>wychowawcy, pedagog</p> <p>Wychowawcy, nauczyciele biologii, pielęgniarka szkolna</p>
--	--	--	--	---

SFERA ROZWOJU MORALNEGO

LP.	ZADANIE	SPOSÓB REALIZACJI	TERMIN	OSOBY ODPOWIEDZIALNE	UWAGI
1.	Wychowanie do wartości i kształtowanie postaw prospołecznych i patriotycznych.	<p>1.Zapoznanie z sylwetkami wielkich Polaków (pogadanki, apele)</p> <p>2.Obchody świąt i uroczystości państwowych (Dzień</p>	<p>Cały rok szkolny, zgodnie z programem nauczania. Zgodnie z planami pracy wychowawców</p> <p>Zgodnie z kalendarzem imprez</p>	<p>Nauczyciele przedmiotów Wychowawcy</p> <p>Organizatorzy apelu, nauczyciel historii, religii,</p>	

		Niepodległości, Święto Flagi, rocznica uchwalenia Konstytucji 3 Maja itp.) oraz kościelnych (Święta Bożego Narodzenia, Wielkanoc, Międzynarodowy Dzień Żołnierzy Wyklętych itp.)		wychowawcy, opiekunowie SU	
2.	Upowszechnianie wiedzy na temat istniejących w szkole i w życiu społecznym norm i wartości.	<p>1. Pogadanki na temat rodziny i wartości z nią związanych, gazetki, plakaty itp. Organizacja Dnia Babci i Dziadka oraz Dnia Matki</p> <p>2. Realizacja zajęć wychowania do życia w rodzinie.</p> <p>3. Zapoznanie z prawami i obowiązkami ucznia i dziecka oraz dbałość o ich przestrzeganie.</p> <p>4. Wprowadzenie w świat wartości i autorytetów.</p>	<p>Styczeń , luty, maj</p> <p>Zgodnie z programem zajęć</p> <p>Cały rok szkolny</p> <p>Zgodnie z planem pracy</p>		
3.	Kształtowanie postawy szacunku wobec tradycji i kultury własnego narodu , a także innych kultur i każdego człowieka.	1. Zapoznanie z polskimi tradycjami i zwyczajami przy okazji obchodzenia świąt i uroczystości (gazetki, apele, życzenia).	Zgodnie z planem pracy	Wychowawcy , nauczyciele j. polskiego	

		2.Przestrzeganie stroju galowego w czasie uroczystości szkolnych oraz zasad szacunku dla symboli narodowych.	Zgodnie z kalendarzem imprez	Wychowawcy	
		3. Prowadzenie Zajęć dotyczących innych kultur oraz postawy tolerancji.	Zgodnie z planem pracy	Wychowawcy	

IX. HARMONOGRAM IMPREZ I UROCZYSTOŚCI (w załączeniu)

X. EWALUACJA

Przebieg pracy wychowawczo-profilaktycznej i jej efekty poddawane są systematycznej obserwacji i ocenie. Informacje zwrotne pochodzące od uczniów, rodziców i nauczycieli służą doskonaleniu pracy i wyciąganiu wniosków na przyszłość. Najlepszych efektów można spodziewać się, gdy ewaluacji dokonuje się na podstawie obserwacji procesu wychowania.

Sposoby i środki ewaluacji:

- obserwacja i analiza zachowań uczniów,
- obserwacja postępów w nauce,
- frekwencja na zajęciach dydaktycznych,
- udział w konkursach.

Narzędzia ewaluacji:

- ankieta dla uczniów, rodziców i pracowników szkoły,
- obserwacja zachowania uczniów,
- analiza dokumentacji szkole pedagoga, psychologa szkolnego i innych nauczycieli,
- analiza dokumentacji wychowawców,
- analiza sukcesów i osiągnięć uczniów,
- rozmowy indywidualne z rodzicami, uczniami i pracownikami szkoły,
- wytwory uczniów,
- analiza sprawozdań pielęgniarki dotyczących stanu zdrowia i wypadkowości uczniów.

Ewaluacji programu wychowawczo-dydaktycznego, dokona powołany przez dyrektora szkoły zespół ds. ewaluacji programu, oceniając rezultaty i efektywność prowadzonych działań. Z wnioskami z prowadzonej ewaluacji zapoznana zostanie rada pedagogiczna na zebraniu kończącym rok szkolny oraz rodzice i uczniowie.